

ІСТОРІЯ НАУКИ. ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 57(092) Бутницький

doi: 10.25128/2078-2357.20.3-4.17

С. В. ПИДА, М. М. БАРНА, Л. С. БАРНА

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, Тернопіль, 46027
e-mail: pyda@chem-bio.com.ua

ВІДОМИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ВЧЕНИЙ-БІОЛОГ ТА ПЕДАГОГ (ДО 85-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

БУТНИЦЬКИЙ ІВАН МИКОЛАЙОВИЧ

У статті висвітлено наукову, педагогічну та громадську діяльність ученого-біолога, фізіолога рослин, кандидата біологічних наук, доцента та завідуючого кафедрою ботаніки (1988–2002), ректора Тернопільського державного педагогічного інституту (1982–1984) Бутницького Івана Миколайовича. Учений пройшов науковий шлях від асистента до завідуючого кафедрою ботаніки, проректора з навчальної роботи (1979–2002), ректора Тернопільського державного педагогічного інституту (2002–2004). Напрямок його наукових досліджень було вивчення особливостей сексуалізації тканин жіночої та чоловічої форм дводомних рослин; дослідження активності деяких окислювальних ферментів у чоловічих та жіночих особин дводомних рослин, вплив фотоперіодизму на ріст надземних та підземних органів у деяких дводомних рослин, вплив інокуляції на формування корневих азотфіксувальних бульбочок та підвищення урожаю люцерни в умовах Західного Поділля; дослідження активізації бобово-ризобіального симбіозу люцерни за відсутності застосування гетерологічних лектинів та ін.

І. М. Бутницький активно працював над розробкою методичних аспектів вдосконалення підготовки курсів «Фізіологія рослин», особливо підвищення активності самостійної діяльності студентів у процесі підготовки до лабораторного заняття та навчальної практики за названим курсом.

Активна громадська та наукова діяльність І. М. Бутницького була відзначена державою. Він нагороджений медаллю «Ветеран праці» (1987 р.), значком «Відмінник народної освіти УРСР» (1982 р.), та двома Грамотами МО УРСР (1958 р. і 1990 р.). Обирався депутатом Тернопільської міської Ради народних депутатів. Багато років очолював Тернопільське відділення Українського товариства фізіологів рослин.

Автор понад 130 наукових і науково-методичних праць, у тому числі два патенти України на винаходи.

Ключові слова: Бутницький І. М., вчений, педагог, наукова, педагогічна та громадська діяльність.

Невблаганно швидко минають роки і десятиліття, одна за одною перегортаються сторінки історії освіти і науки, заповнені життєписами тих, хто присвятив їм своє життя. Одним із таких подвижників освітянської ниви та біологічної науки є ректор Тернопільського державного педагогічного інституту (1982–1984 рр.), (нині Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка), проректор з навчальної роботи інституту (1979–1982), завідувач кафедри ботаніки (1988–2002), відомий вчений-фізіолог рослин, кандидат біологічних наук, доцент Бутницький Іван Миколайович, якому цьогоріч виповнилось 85 років від дня народження.

Іван Миколайович Бутницький народився 9 вересня 1935 року в селянській родині села Вікно Городенківського району Івано-Франківської області. Дитинство проходило у непростий період. У 1939 році Східну Галичину було приєднано до УРСР, невдовзі розпочалася Друга світова війна. Після важкого воєнного періоду наступив голод 1946–1947 років. Батько, Микола Іванович після визволення Городенківщини в квітні 1944 року разом з чоловічим населенням краю був мобілізований до Радянської армії і воював до перемоги над фашистською Німеччиною (9 травня 1945 р.). У боях під Кінігсбергом був поранений. За мужність нагороджений медалями «За відвагу», «За взяття Кінігсберга» та «За перемогу над Німеччиною в 1945 р.».

У 1943 році Іван Бутницький вступив до першого класу Вікнянської семирічної школи, у якій закінчив 5 класів. Навчання хлопцю давалося легко. Щоб син отримав хороші і глибокі знання, батько відправив його на навчання до Коломийської середньої школи № 1, де він вчився упродовж трьох років з 6 по 8 клас, а потім перейшов до Тишківської середньої школи сусіднього села Городенківського району, яку закінчив у 1952 році. У післявоєнний період Іван Миколайович став свідком утвердження радянської влади на Прикарпатті. Тяга до знань та освіти визначила подальшу долю юнака. У тому ж році він вступив на біологічний факультет Чернівецького державного університету, який закінчив у 1957 р. за спеціальністю «Біолог-фізіолог рослин». У цей період він познайомився із студентом однокурсником Кузьмою Векірчиком, доля з яким поєднала Івана Миколайовича на все життя. Кузьма Миколайович

Векірчик також навчався на біологічному факультеті впродовж 1952–1957 рр., а з 1959 по 1962 р. був аспірантом кафедри фізіології рослин і мікробіології Чернівецького університету. Після закінчення університету І. М. Бутницький був направлений на вчительську роботу у Волинську область. Два роки працював вчителем біології і хімії Доросинівської (1957–1958 рр.) і Рожищенської (1958–1959 рр.) середніх шкіл. У жовтні 1959 року був обраний секретарем Рожищенського РК ЛКСМУ Волинської області, на посаді якого працював до вересня 1960 року. Це була велика школа життя з несподіваними обставинами. З прекрасної Волині Іван Миколайович знову повернувся у м. Чернівці у свою Альма-матер. З вересня 1960 року по жовтень 1964 року перебував на посаді лекційного асистента кафедри фізіології рослин Чернівецького університету. З цього часу почав наукові дослідження під керівництвом відомого вченого, завідувача кафедри, доктора біологічних наук, професора Г. Х. Молотковського.

У вересні 1964 року Іван Миколайович пройшов за конкурсом на посаду старшого викладача кафедри агробіології Івано-Франківського педагогічного інституту. Протягом 1968–1970 рр. виконував обов'язки завідувача кафедри агробіології. В Івано-Франківському педагогічному інституті на загальнонауковому факультеті вів лекційні і практичні курси з фізіології рослин, мікробіології та ботаніки (анатомії і морфології рослин). Лекції і практичні заняття проводив на належному науково-методичному рівні. Брав активну участь в обладнанні лабораторій та кабінетів, громадському житті інституту, систематично виступав з лекціями перед вчителями міста та області, керував школою юних біологів. Саме в Івано-Франківському педагогічному інституті І. М. Бутницький знову зустрівся із своїм однокурсником, а тепер старшим викладачем (1965 р.), потім в. о. доцента кафедри агробіології (з грудня 1966 р. по вересень 1967 р.) Кузьмою Миколайовичем Векірчиком. Скорочення біологічної спеціальності в Івано-Франківську обумовило в 1970 році переїзд Івана Миколайовича до Тернопільського державного педагогічного інституту. Саме з 1970 року доля молодого фізіолога-науковця пов'язана надовго з містом Тернополем і Тернопільським педагогічним інститутом. 14 січня цього ж року обраний за конкурсом на посаду асистента кафедри ботаніки. В цей час кафедрою ботаніки завідувала кандидат біологічних наук, доцент Шиманська Валентина Омелянівна, а доцентом кафедри працював кандидат біологічних наук Векірчик Кузьма Миколайович. У цьому ж році його обирають секретарем вченої ради інституту. З 1975 до 1978 рр. Іван Миколайович працював старшим викладачем, а з 1978 р. – доцентом кафедри ботаніки. Іван Миколайович працював в атмосфері постійного наукового пошуку й пізнання. У 1975 році успішно захистив дисертацію на тему «Полярность и физиолого-биохимические особенности сексуализации некоторых двудомных растений» на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук за спеціальністю – фізіологія рослин. Рішенням вченої ради Чернівецького державного університету від 29 грудня 1975 року (протокол № 5) Бутницькому Івану Миколайовичу присуджено науковий ступінь кандидата біологічних наук, а рішенням Вищої атестаційної комісії при Раді Міністрів СРСР від 23 грудня 1981 року – вчене звання доцента по кафедрі ботаніки. Об'єктами дослідження І. М. Бутницького були однорічні та багаторічні трав'янисті і дерев'янисті дводомні рослини: коноплі посівні, кропива дводомна, хміль звичайний, актинідія гостра та гінкго дволопатево. Його наукові інтереси в той час були присвячені встановленню здатності зелених живців чоловічих та жіночих особин актинідії гострої та гінкго дволопатевого укорінюватися; можливості прогнозування статі на етапі проростання насіння та впливу тривалості фотоперіоду на ростові процеси надземних і підземних органів коноплі посівної; дослідженню морфологічних і фізіолого-біохімічних особливостей; розвитку і формуванню органів чоловічих та жіночих особин зазначених рослин. Сьогодні на території внутрішнього рекреаційного дворику дендрарію Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка зростають дві особини гінкго дволопатево, які посадив Іван Миколайович. Працюючи на кафедрі агробіології Івано-Франківського педінституту, спільно з хіміками-органіками доцентом Б. М. Гоцуляком та старшим викладачем В. І. Возняком І. М. Бутницький досліджував фізіологічну активність синтезованих ними нових сполук – похідних лепідинію. Результати цих досліджень висвітлено у відповідних наукових публікаціях.

У Тернопільському державному педагогічному інституті (з травня 1997 р. педуніверситет, якому 19 листопада 1998 р. присвоєно ім'я Володимира Гнатюка) І. М. Бутницький працював на таких керівних посадах: проректор з навчальної роботи інституту (1979–1982), ректор педагогічного інституту (1982–1984), завідувач кафедри ботаніки (1988–2002). Працюючи ректором інституту, Іван Миколайович прикладає належні зусилля для зміцнення матеріально-технічної бази інституту, удосконалення навчально-виховного процесу та управління якістю підготовки вчителів. З 2002 р. до 2012 р. працював доцентом кафедри ботаніки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (з 2004 р. національний).

Іван Миколайович брав активну участь у суспільно-корисній і громадській діяльності. У 1978 р. був призначений відповідальним секретарем приймальної комісії, неодноразово обирався головою місцевого комітету профспілки працівників інституту. За період роботи у педагогічному університеті І. М. Бутницький постійно підвищував свій фаховий рівень на факультетах підвищення кваліфікації різних наукових установ (1977–1978 рр. – Київський державний університет імені Т. Г. Шевченка, 1982 р. – Курси підвищення кваліфікації проректорів МО СРСР, Москва).

І. М. Бутницький - талановитий і відповідальний організатор вищої школи, проявив себе як принциповий, працьовитий, добросовісний у виконанні службових обов'язків, наполегливий у досягненні мети, викладач з глибокими теоретичними знаннями, якими щедро ділився з студентами, учителями на курсах підвищення кваліфікації, у лекторії товариства «Знання», користувався авторитетом серед викладачів і студентів, проводив плідну науково-дослідницьку роботу, брав активну участь у вихованні студентської молоді та здійсненні заходів щодо органічного поєднання діяльності інституту з роботою загальноосвітніх шкіл області і міста. Необхідно зазначити неоціненний вклад І. М. Бутницького в оснащенні лабораторії фізіології рослин і мікробіології. За його безпосередньої участі було придбано низку приладів, якими ще і сьогодні користуються студенти хіміко-біологічного факультету і працівники кафедри ботаніки та зоології. У процесі викладання курсу «Фізіологія рослин» Іван Миколайович висвітлював сучасні досягнення фізіології рослин та показував їх роль у розвитку землеробства, вказував на значення досліджень українських учених у встановленні механізмів фізіолого-біохімічних процесів у рослин. Лабораторні заняття та навчальні практики з фізіології рослин і мікробіології носили дослідницький характер. Дуже часто перед студентами І. М. Бутницький ставив проблемні завдання, під час вирішення яких студенти оволодівали методиками постановки польового, вегетаційного та лабораторного експерименту з зазначеної дисципліни (автори цих рядків С. В. Пида (Фаріон) і Л. С. Барна (Назарко) з 1976 по 1982 рр. навчалися у педагогічному інституті і слухали курс «Фізіологія рослин з основами мікробіології», який кваліфіковано читав Іван Миколайович.

Наукові здобутки і дослідження І. М. Бутницького пов'язані з вивченням симбіотичної фіксації молекулярного азоту бобовими сільськогосподарськими культурами. Вони направлені на пошук методів посилення фіксації азоту цими рослинами та підвищення їх продуктивності, зокрема активізації бобово-ризобіального симбіозу люцерни посівної засобом інокуляції та застосуванням гетерологічних лектинів, підвищення ефективності симбіотичних систем люцерни за інокуляції Тп5-мутантами *Sinorhizobium meliloti*, інокуляції козлятника східного штамми *Rhizobium galegae* в умовах Західного Лісостепу України Наукова робота координувалася відділом азотфіксації Інституту фізіології рослин і генетики НАН України. Він був організатором двох (1999 р. – всеукраїнської, 2001 р. – міжнародної) наукових конференцій, з проблем біологічної фіксації молекулярного азоту, брав активну участь в організації та проведенні III-го з'їзду Українського товариства фізіологів рослин (2002 р., м. Тернопіль), які відбулися на базі хіміко-біологічного факультету університету.

Іван Миколайович виступає офіційним опонентом та рецензує до захисту кандидатські дисертації, керує студентськими науковими роботами, які здійснюються в написанні дипломних робіт та наукових публікацій. Це дає можливість визначати обдарованих випускників і рекомендувати їх до аспірантури. На сьогоднішній день І. М. Бутницьким

опубліковано понад 130 наукових і науково-методичних праць, у тому числі два патенти на винаходи.

Активна громадська та наукова діяльність І. М. Бутницького була відзначена державою. Він нагороджений медаллю «Ветеран праці» (1987 р.), значком «Відмінник народної освіти УРСР» (1982 р.), та двома Грамотами МО УРСР (1958 р. і 1990 р.). Обирався депутатом Тернопільської міської Ради народних депутатів. Багато років очолював Тернопільське відділення Українського товариства фізіологів рослин.

Життєва позиція І. М. Бутницького – самовіддане служіння справі, науці, демократичність, прямота, динамізм, рішучість, чесність, участь у долях людей, надзвичайно виразна громадянська позиція. Усі ці риси надають особі Івана Миколайовича привабливості, викликають повагу й характеризують його як яскраву особистість. Його порядність, працелюбність, почуття гумору, уважне ставлення до людей, прагнення робити добро заслуговують найвищої оцінки. Він слугує чудовим прикладом для молодих науковців у виборі життєвих орієнтирів, формуванні якостей справжніх дослідників.

І. М. Бутницький за час своєї трудової діяльності виховав не одне покоління вчителів і науковців, озброїв їх необхідними знаннями та навиками, сприяв прищепленню високих моральних якостей і принципів.

Гордістю Івана Миколайовича є не лише його наукові та педагогічні здобутки, а й велика та міцна родина. Його дружина Ольга Йосипівна постійно підтримує Івана Миколайовича. Разом вони виховали двох чудових синів: Юрія і Романа, чотирьох онуків: Андрія, Олега, Софію й Іванка.

Щиросердечно вітаючи Івана Миколайовича з Ювілеєм, з почуттям глибокої поваги бажаємо йому міцного здоров'я, добробуту, душевного спокою, родинного благополуччя і затишку, невичерпної творчої енергії та подальших успіхів у житті, активного та щасливого довголіття. Нехай нива Вашого життя довго колоситься, душа сповнюється гармонією, а серце – радістю і любов'ю!

S. V. Pyda, N. N. Barna, L. S. Barna

Volodymyr Hnatiuk Ternopil National Pedagogical University, Ukraine

FAMOUS UKRAINIAN SCIENTIST-BIOLOGIST AND TEACHER (DEDICATED TO THE 85TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH)

The article covers the scientific, pedagogical and public activities of biologist, plant physiologist, candidate of biological sciences, associate professor and head of the Department of Botany (1988–2002), rector of the Ternopil State Pedagogical Institute (1982–1984) Ivan Mykolaiovych Butnytskyi. The scientist went from an assistant to the head of the Department of Botany, vice-rector for academic affairs (1979–2002), rector of the Ternopil State Pedagogical Institute (2002–2004).

In 1975 he successfully defended his dissertation on "Polarity and physiological-biochemical features of sexualization of some dioecious plants" for the degree of candidate of biological sciences in the specialty – plant physiology. By the decision of the Academic Council of Chernivtsi State University of December 29, 1975 Ivan Mykolaiovych Butnytskyi was awarded the degree of Candidate of Biological Sciences and by the decision of the High Attestation Commission of the USSR Council of Ministers of December 23, 1981 - the academic title of associate professor of botany. The direction of his research was to study the features of sexualization of tissues of female and male forms of dioecious plants; study of the activity of some oxidative enzymes in males and females of dioecious plants, the effect of photoperiodism on the growth of aboveground and underground organs in some dioecious plants, the effect of inoculation on the formation of root nitrogen-fixing nodules and increase alfalfa yield in Western Podillya; study of activation of bean-rhizobial symbiosis of alfalfa in the absence of the use of heterologous lectins, etc.

I. M. Butnytskyi actively develops methodological aspects of improving the preparation of courses "Plant Physiology", especially increasing the independent activity of students in the process of preparation for laboratory classes and educational practice in this course. I. M. Butnytskyi was a talented and responsible organizer of higher education, proved to be principled, hardworking, conscientious in the performance of official duties, persistent in achieving the goal, a teacher with

deep theoretical knowledge, which he generously shared with students, teachers in postgraduate courses, in the lecture hall of the society «Knowledge», enjoyed leadership among teachers and students, conducted research, participated in the education of student youth and the implementation of measures for the organic combination of the institute with the work of secondary schools in the region and city.

I. M. Butnytskyi's active public and scientific activity was noted by the state. He was awarded the Veteran of Labor Medal (1987), the Badge of Excellence in Public Education of the Ukrainian SSR (1982) and two Diplomas of the Ministry of Defense of the Ukrainian SSR (1958 and 1990). He was elected a deputy of the Ternopil City Council of People's Deputies. For many years he headed the Ternopil branch of the Ukrainian Society of Plant Physiologists.

He is the author of more than 130 scientific and scientific-methodical works, including two patents of Ukraine for inventions.

Key words: Butnitskii I. N, scientist, teacher, scientific, pedagogical and public activities.

Надійшла 30.10.2020.